

مقاله پژوهشی

نقش پوشش گیاهی در شکل‌گیری ناهنجاری‌های اجتماعی و
میزان احساس امنیت در پارک‌های شهری

نمونه موردی: پارک شوش، منطقه ۱۲ تهران

سید محمدعلی محمدی

شهرداری تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۴/۲۹

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۲۰

تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۰/۰۱/۰۱

چکیده طی سده‌های اخیر و با گذر از باغ‌های خصوصی به پارک‌های شهری در ایران، بحث ناامنی اجتماعی در پارک‌های شهری کم‌کم به یکی از بحث‌های اصلی در میان مسئولین شهری و پژوهشگران مطالعات اجتماعی تبدیل شده است. موضوع اصلی این پژوهش بررسی نقش پوشش گیاهان بر ناهنجاری‌های اجتماعی و هدف آن، افزایش حس امنیت با کاهش جنبه‌های منفی پوشش گیاهان در پارک‌های شهری است. ویژگی شاخص این پژوهش، تجربه عملی (امکان ایجاد تغییر در پوشش گیاهی و ساختار اجرایی پارک) با تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش تحقیق کیفی است. در این پژوهش چهار مرحله طی شده است: مطالعات کتابخانه‌ای، مطالعات میدانی برای شناخت وضعیت موجود و ویژگی‌های پوشش گیاهی پارک مورد بحث (پارک شوش، تهران) و ارتباط آن با میزان ناهنجاری‌های اجتماعی و احساس امنیت، به کارگرفتن دستاورد پژوهش‌های نظری کسب‌شده در تغییر پوشش گیاهی پارک شوش تهران و سنجش میزان موفقیت طرح در کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی و ارتقای احساس امنیت در آن، براساس شیوه تجزیه و تحلیل کیفی برگرفته از روش تحقیق کیفی در علوم انسانی دکتر محمدرضا حافظ‌نیا. در این تحقیق کیفی، نوع پوشش گیاهان به عنوان متغیر مستقل و رفتار کاربران به عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شد. با بررسی‌های انجام‌شده و به منظور افزایش احساس امنیت در پارک شوش (به عنوان یکی از پارک‌های حوزه مدیریت شهری نگارنده در منطقه ۱۲ شهرداری تهران)، براساس احکام مستخرج از رویکرد CPTED، تغییراتی در پوشش‌های گیاهی پارک ایجاد شد. در پی این تغییرات، کارت‌های پلان گرافیکی تطبیقی که مکان‌های وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی در پلان پارک شوش را قبل از تغییرات در پوشش گیاهی (بهار ۱۳۸۵) و بعد از آن (بهار ۱۳۸۷) نشان می‌دهد، تهیه و ترسیم شد. این بررسی تطبیقی نشان داد با ایجاد این تغییرات در پوشش گیاهی پارک شوش، وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی در این پارک به صورت محسوس کاهش پیدا کرده و احساس امنیت افزایش یافته است.

واژگان کلیدی | پوشش گیاهی، ناهنجاری اجتماعی، احساس امنیت، پارک شهری.

مقدمه مدت‌زمان زیادی از ساخت اولین پارک به سبک جدید در شهرها نمی‌گذرد. در گذشته‌ای نه‌چندان دور، خانه‌ها به عنوان مهم‌ترین هسته زیستی انسان از وسعت بیشتری برخوردار بود و فضای سبز (باغ، باغچه) به عنوان یکی از سه رکن اصلی خانه (فضای بسته مانند اتاق‌ها و تالارها، فضای نیمه‌بسته مانند ایوان و فضای باز مانند حیاط، باغچه، باغ) ایفای نقش می‌کرد. در آن زمان، باغ‌ها (هرچند بزرگ و وسیع) با دیوار محصور شده و جزو حریم شخصی محسوب می‌شدند

نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۵۶۶۹۳۷۱، mohammadali2020.mohammadi@gmail.com

ناهنجاری‌های اجتماعی و احساس ناامنی در یک پارک عمومی وجود دارد؟

روش پژوهش

روش انجام این پژوهش شامل چهار بخش زیر است:

۱- مطالعات نظری برای شناخت ویژگی‌های پوشش گیاهی و ارتباط آن با میزان وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی و احساس امنیت در پارک‌های شهری: این مطالعات به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی تطبیقی نمونه‌ها بوده که در دو بخش آتی (پیشینه تحقیق و نتایج مطالعات نظری) به صورت تفصیلی بیان خواهد شد.

۲- مطالعات میدانی برای شناخت ویژگی‌های پوشش گیاهی پارک مورد بحث و ارتباط آن با وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی و میزان احساس امنیت.

۳- به‌کارگیری دستاورد پژوهش‌های نظری کسب‌شده در کاستن از جنبه‌های منفی فضای سبز در پارک شوش تهران (با ایجاد تغییر در پوشش گیاهی و منظر آن، کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی و ارتقای احساس امنیت در آن).

۴- سنجش میزان موفقیت طرح براساس ترسیم پلان‌های گرافیکی تطبیقی با موضوع رفتار کاربران در قبل و بعد از ایجاد تغییرات در پوشش گیاهی پارک شوش براساس اظهار نظر حراست و ناظر مقیم در پارک شوش طی فصل بهار در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۷ ه. ش با استناد به روش تحقیق کیفی در علوم انسانی (حافظ‌نیا، ۱۳۹۲، ۲۶۸).

با توجه به پرسش‌های مطرح‌شده در این پژوهش، متغیر مستقل شامل نوع پوشش گیاهان در پارک بوده و متغیرهای وابسته رفتار کاربران است. مهم‌ترین عوامل مداخله‌گر در این طرح، تفاوت‌های فرهنگی کاربران در محلات مختلف و تغییر ویژگی‌های پوشش گیاهی در طول زمان بود که برای کم‌کردن تأثیر این عوامل مداخله‌گر تصمیم گرفته شد که دامنه پژوهش در این مقاله تنها به یک پارک محلی و در یک بازه زمانی مشخص محدود شده و از مقایسه چند پارک در محلات مختلف پرهیز شود. لذا مطالعات این پژوهش از نظر دامنه مکانی، محدود به پارک شوش (پارک محلی در بافت تاریخی منطقه ۱۲ شهرداری تهران) بوده و دامنه زمانی آن مربوط به فصل بهار در سال‌های ۱۳۸۵ (قبل از اعمال تغییرات در پوشش گیاهی پارک) و فصل بهار در سال ۱۳۸۷ (درست یک سال بعد از اعمال تغییرات) است (تصاویر ۱ و ۲). در بخش بیان تعاریف و بیان مسئله، در مورد پارک‌های شهری (به عنوان یک فضای سبز عمومی) و تفاوت آن با باغ‌های خصوصی مطالبی بیان شد. در همین راستا و پیش از ورود به بحث اصلی لازم است توضیحات مختصری در مورد واژه‌های پوشش گیاهی، ناهنجاری‌های اجتماعی و احساس امنیت

و تنها در میدان‌های محلی یا امتداد کوچه‌ها، درختانی مثل چنار و توت برای سایه‌اندازی یا پذیرایی رهگذران به صورت محدود کاشته می‌شد و جزو فضای سبز عمومی شهر محسوب می‌شد. بنابراین امنیت هر باغ در اختیار مالک آن بود و موضوع قابل بحثی در میان مسئولین شهری نبوده است. اما طی سده‌های اخیر و با گذر از باغ‌های خصوصی به پارک‌های شهری در ایران، بحث ناامنی اجتماعی در پارک‌های شهری کم‌کم تبدیل به یکی از بحث‌های اصلی در میان مسئولین شهری و پژوهشگران مطالعات اجتماعی شد. این مطالعات که اغلب از کشورهای اروپایی و آمریکایی آغاز شده بود، ارتباط بین فضای سبز پارک‌های شهری و ناهنجاری‌های اجتماعی را بررسی می‌کرد. نتایج برخی از این مطالعات نشان‌گر جنبه منفی فضای سبز شهری و ایجاد حس ناامنی و ترس از جرم بود.

در ایران نیز با گذشت حدود یک و نیم قرن از احداث اولین پارک در تهران، گزارش‌های متعددی مبنی بر وقوع انواع ناهنجاری‌های اجتماعی در این پارک‌ها، دغدغه‌هایی را برای مسئولین شهری به همراه داشته است. در این میان پارک‌های احداث‌شده در بافت متراکم و فرسوده تهران به دلیل هم‌جواری با شریان اقتصادی جامعه (بازار تهران) از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و وقوع انواع ناهنجاری‌های اجتماعی و ایجاد حس ناامنی گزارش‌شده در آن نیز قابل توجه تر بوده است (نظم‌فر، علوی و عشقی چهار برج، ۱۳۹۷، ۲۲). نگارنده بنا به مسئولیتی که از سال ۱۳۷۳ تاکنون در مدیریت فضای سبز و خدمات شهری و فرهنگی به عهده داشته، از نزدیک با این معضل آشنا شده است. آنچه در این مقاله بیان خواهد شد، دستاورد بیش از یک دهه تلاش علمی و عملی برای کاستن از جنبه‌های منفی فضای سبز در بافت تاریخی منطقه ۱۲ شهرداری تهران است.

موضوع این پژوهش بررسی نقش پوشش گیاهان بر میزان وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی در پارک‌های شهری و هدف آن افزایش احساس امنیت با کاستن جنبه‌های منفی پوشش گیاهان در پارک‌های شهری است. از آنجا که نگارنده بنا به وظیفه شغلی، امکان ایجاد تغییر در پوشش گیاهی برخی از پارک‌های محلی را داشته، ویژگی شاخص این پژوهش، انجام یک تحقیق کیفی با امکان دخل و تصرف در نوع و کیفیت پوشش گیاهی یک پارک شهری است. با توجه به مطالبی که در تبیین مسئله بیان شد، می‌توان پرسش‌های اصلی و فرعی این پژوهش را این‌گونه بیان کرد:

پرسش اصلی: چگونه می‌توان با تغییر پوشش گیاهی، موجب کاهش وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی و ارتقای احساس امنیت در یک پارک عمومی شد؟

پرسش فرعی: چه ارتباطی میان ویژگی گیاهان با وقوع

(Phenology) و گونه‌های غالب هستند، اما در اروپا طبقه‌بندی اغلب به صورت کامل بر ترکیب گونه به تنهایی بدون اشاره‌ای صریح به آب‌وهوا و پدیده‌شناسی انجام می‌شود؛ مانند هر گونه زیستی، پوشش‌های گیاهی نیز به لحاظ زمانی و مکانی پویا هستند. آنها در همه مقیاس‌های ممکن تغییر می‌کنند. پویابودن در گیاهان، اغلب به عنوان تغییرات در ترکیب و یا ساختار گیاهی می‌شود (پوشش گیاهی، بی. تا).

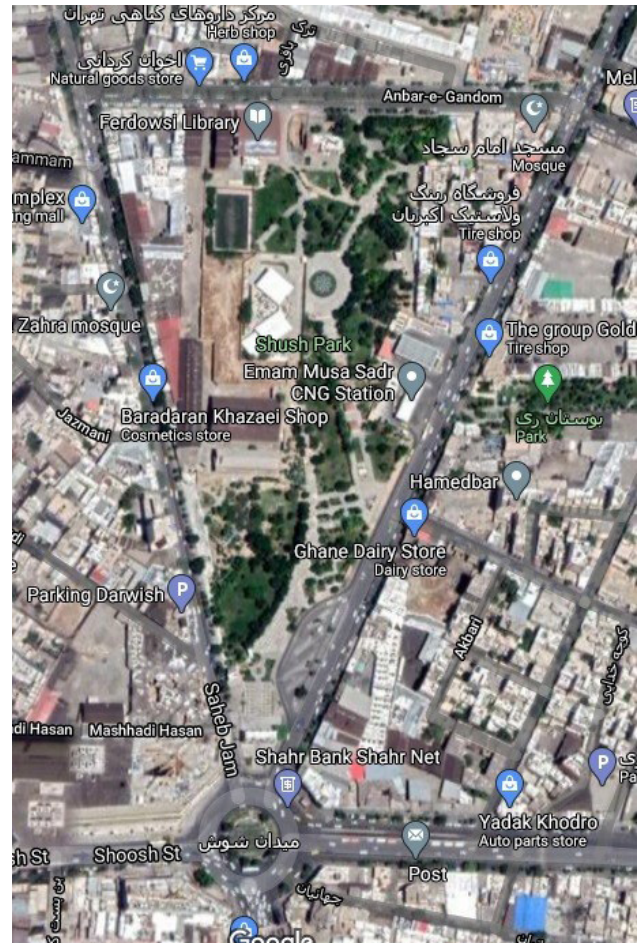
ناهنجاری‌های اجتماعی به مجموعه رفتارهایی اطلاق می‌شود که از نظر افکار عمومی جامعه، عملی نامناسب باشد. از آنجا که در جوامع مختلف و در زمان‌های مختلف تعاریف مختلفی برای این موضوع می‌توان یافت، برای پرهیز از هرگونه پراکندگی ذهنی در اینجا به چند مورد خاص از ناهنجاری‌های اجتماعی اشاره می‌شود. این موارد شامل اعتیاد، بی‌خانمانی، خریدوفروش مواد مخدر، دعوا و کتک‌کاری، قمار، خفت‌گیری و روابط نامشروع جنسی است.

در فرهنگ لغات دهخدا، امنیت (Security & safety) به مفهوم بی‌خوفی و امن آمده است. همین واژه در فرهنگ فارسی معین به معنی بی‌امنی، ایمنی، جای امن، ایمن‌شدن و در امان بودن آمده است. امنیت، حالت فراغت نسبی از تهدید یا حمله یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله را گویند. امنیت از ضروری‌ترین نیازهای یک جامعه است (آشوری، ۱۳۹۸، ۴۲). در اعلامیه جهانی حقوق بشر، امنیت در ردیف آزادی قرار گرفته و دولت‌ها مسئول تأمین این حقوق و برقراری امنیت در شهرها هستند. با توجه به تعریفی که از پوشش گیاهی امنیت ارائه شد، چه ارتباطی میان ویژگی‌های پوشش گیاهی و تأمین امنیت پارک‌های شهری می‌تواند وجود داشته باشد؟

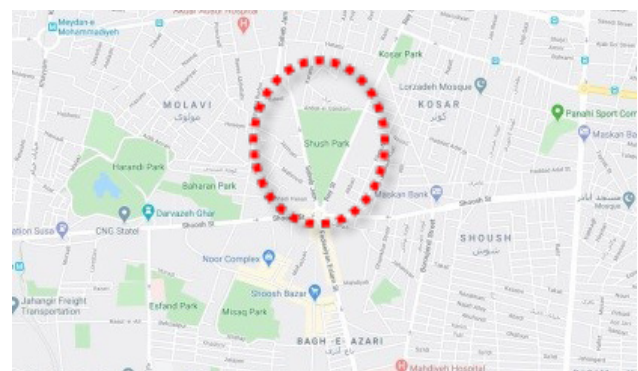
پیشینه تحقیق

سالیوان رابطه منفی گیاهان و احساس امنیت را در مناطق مسکونی نمایان ساخت (Kuo & Sullivan, 2001, 359) براساس گزارش‌های پلیس که از وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی ارائه می‌شد نیز ارتباط منفی معناداری بین پوشش گیاهان و وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی آشکار شد (ibid, 360).

از سوی دیگر نقش گیاهان در امنیت را می‌توان به وسیله تئوری «فعالیت روتین» تشریح کرد. طبق این تئوری برای وقوع جرم یا ناهنجاری اجتماعی، سه شرط باید مهیا باشد: پتانسیل جرم، پتانسیل قربانی، عدم وجود قدرت مؤثر و عکس‌العمل به یک جرم (Troy, Morgan, O'Neil & Dunne, 2012, 256). در پژوهشی دیگر که بین ۲۴۳ نفر از دانشجویان دختر دانشگاه‌های لهستان، لتونی و چین انجام شد، درختان و درختچه‌ها، بوته‌ها و تأثیر آنها برای پنهان کردن جرم و میزان احساس خطر مقایسه شد. در این پژوهش شرکت‌کنندگان حضور بوته‌ها را در کاهش احساس خطر و افزایش حس امنیت مثبت ارزیابی



تصویر ۱. همجواری‌ها و دسترسی‌های پارک شوش، منطقه ۱۲، تهران. مأخذ: www.google.com/maps



تصویر ۲. موقعیت محلی پارک شوش در بافت فرسوده و تاریخی، منطقه ۱۲ تهران. مأخذ: www.google.com/maps

نیز داده شود. در یک تعریف ساده، پوشش گیاهی (Vegetation) عبارت است از کلیه رستنی‌های سطح هر منطقه شامل درخت، درختچه، گونه‌های بوته‌ای، چمنی و دائمی و فصلی که در زیست‌گاه‌های طبیعی و مصنوعی وجود دارد. جنبه‌های مختلفی برای طبقه‌بندی پوشش گیاهی وجود دارد. در آمریکای شمالی، گونه‌های پوشش بر مبنای ترکیبی از معیارهای الگوهای آب‌وهوایی، عادات گیاه، پدیده‌شناسی

از جرم از طریق مراحل اولیه برنامه‌ریزی در تلاش برای از بین بردن فرصت‌ها برای وقوع جرم و جنایت است. با این حال پیشگیری از جرم در واقع یک موضوع پیچیده است (Sakip & Abdullah, 2012, 341). در برنامه‌ریزی معماری و شهرسازی از رویکرد CPTED برای از بین بردن اعمال و فرصت‌های مجرمانه از طریق تجزیه و تحلیل جامع، سه عنصر اصلی (انگیزه مجرمان، قربانیان آسیب‌پذیر و فرصت‌های محیطی) که منجر به جرم و جنایت می‌شود، استفاده می‌شود (Kang, 2013, 16).

الیزابت وود اولین کسی بود که در سال ۱۹۶۱ به رابطه جرم و محیط فیزیکی اشاره کرد (محمدی حمیدی، کلانتری و ویسیان، ۱۳۹۴، ۳۲۶). تئوری‌های مرتبط با تأثیر عوامل محیط انسان‌ساخت در بروز رفتارهای ناهنجار و مجرمانه، به تئوری‌های پیشگیری از جرم مکان‌محور شهرت دارند. تئوری‌های مکان‌محور شامل رویکردهایی چون پیشگیری از جرم موقعیتی، پیشگیری از جرم توسط محیط، امنیت از طریق طراحی و ... می‌شوند. در این میان رویکرد پیشگیری از جرم توسط طراحی محیط یا CPTED است که از دهه ۱۹۶۰ مطرح شده است. در این روش اعتقاد بر این است که تأثیر گذاشتن بر عوامل محیطی راحت‌تر از تغییر و مبارزه با ضعف‌های بشری و اصلاح شخصیت افراد مجرم است.

CPTED یا پیشگیری از جرم توسط طراحی محیط، مشهورترین رویکرد در کاهش فرصت‌های وقوع جرم است. این رویکرد با بهره‌گیری از ایده‌های «اختلاط کاربری» در محیط و «چشم‌ناظر» که در سال ۱۹۶۱ در کتاب تأثیرگذار «مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی» جین جاکوبز (Jane Jacobs) طرح شده بود، آغاز شد (رویکرد CPTED، بی. تا). عبارت CPT-ED (پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی)، اولین بار در سال ۱۹۷۱ توسط جفری - یک جرم‌شناس از دانشگاه ایالت فلوریدا- با انتشار کتابی با همین نام به کار برده شد. کار او براساس احکام روان‌شناسی تجربی و مبتنی بر این ایده بود که با حذف تقویت‌کننده‌های بروز جرم، جرمی به وقوع نمی‌پیوندد. در این رویکرد چند رشته‌ای، جلوگیری از رفتار مجرمانه با طراحی محیط زیست انجام می‌گیرد.

در همین زمان «اسکار نیومن» در اواخر سال ۱۹۷۰ در کتابی با نام «فضای قابل دفاع: مردم و طراحی در شهرهای جرم خیز» نظریاتش را براساس آمارهای دقیق در خصوص میزان جرم گزارش شده در محیط‌های مسکونی منتشر کرد. این نظریه مشتمل بر چهار عنصر بود: قلمرو بندی، نظارت، بهبود کیفیت محیط، مجاورت کاربری مسکونی با دیگر امکانات موردنیاز (Colquhoun, 2004).

نظریه CPTED در طول زمان دچار تحولاتی شده است که می‌توان آنها را در سه تغییر عمده خلاصه کرد:

کردند؛ اما درختان یا درختچه‌هایی که مکانی برای مخفی شدن فراهم می‌کند، تأثیر زیادی بر افزایش احساس خطر داشتند (Lis, Pardela, Can, Katlapa & Rabalski, 2019, 1-22). شیوه کار در این پژوهش مبتنی بر رتبه‌بندی عکس‌هایی از فضای سبز پارک‌ها بود که به شرکت‌کنندگان در نظرسنجی نشان داده می‌شد.

در همین راستا پژوهشی در سال ۲۰۱۳ نشان داد که اگرچه پوشش گیاهی شهری مزایای زیبایی‌شناختی، زیست‌محیطی و روان‌شناختی دارد، اما می‌تواند مشکلاتی را در مورد درک مردم از امنیت (احساس امنیت) ایجاد کند. این پژوهش ثابت کرد ویژگی پوشش‌های گیاهی برای حس امنیتی که شخص از محیط درک می‌کند، از اهمیت بالایی برخوردار است. این ویژگی‌ها شامل طراحی منظر، امکان مشاهده و کنترل، تراکم پوشش گیاهی و میزان و کیفیت نگهداری از پوشش‌های گیاهی است. پوشش گیاهی باز و با تراکم کمتر ممکن است اثرات مثبتی بر حس امنیت شخصی داشته باشد (Jansson, Fors, Lindgren & Wistrom, 2013, 127-133).

مطالعات دیگری که در سال ۲۰۱۴ در مورد جنبه منفی فضای سبز شهری انجام شد، نشان داد که نمی‌توان فضاهای ناامن که ترس از ارتکاب جرم را افزایش می‌دهند، تنها با یک ویژگی واحد مشخص کرد، بلکه ترکیبی از صفات موجب ایجاد این حس می‌شود. در این پژوهش ویژگی‌هایی که باعث ترس از جرم در فضای سبز شهری می‌شوند و تعامل پیچیده آنها با اتخاذ یک چارچوب اجتماعی-زیست‌محیطی به‌صورت سیستماتیک بررسی شد. نتایج این پژوهش نشان داد که عوامل فردی (مانند جنسیت و تجربه گذشته) در بروز ترس از جرم، تأثیرگذارتر از عوامل اجتماعی و جسمی هستند (Maruthaveeran, 2014, 1-18).

در ایران نیز تحقیقاتی در مورد ارتباط بین پوشش گیاهی پارک‌های شهری و میزان امنیت انجام شده است. در همین زمینه طی پژوهشی که در شهر تبریز انجام شد، مشخص شد عناصر فضای سبز پارک‌ها شامل چمن، گیاهان پوششی سبز و مناظر آب، موجب افزایش حس امنیت در پارک‌ها می‌شود و الگوی کاشت با تراکم متوسط و دارای دسترسی فیزیکی مناسب، امن‌تر از الگوی کاشت پرتراکم با دید بصری مسدود شده است. همچنین در این پژوهش نشان داده شد کاشت بدون چمن و مناظر آب، احساس امنیت کمتری نسبت به کاشت گیاهان همراه با چمن و آب‌نما، برکه یا رودخانه به بیننده القا می‌کند و گیاه‌کاری با تنوع بالا در مقایسه با مناظری که از تنوع گیاهی کمتری برخوردار هستند، حس ناامنی بیشتری به همراه دارد (حامی، ۱۳۹۷، ۱۱۶-۱۰۱).

بسیاری از مطالعات تجربی نشان می‌دهند بین جرم و عوامل محیطی ارتباط وجود دارد (Leong & Sung, 2015, 2). پیشگیری

شوش کاسته و حس امنیت را در استفاده‌کنندگان آن افزایش داد. برای سنجش درستی این فرضیه لازم است طی یک تحقیق میدانی ویژگی‌های پوشش گیاهی موجود، میزان وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی و احساس امنیت در پارک شوش قبل و بعد از تغییرات، مورد ارزیابی کیفی قرار گیرد. روشی که در این پژوهش به عنوان مبنای مطالعات کیفی انتخاب شده است، ترسیم پلان گرافیک پارک در سال قبل و بعد از اعمال تغییرات در پوشش گیاهی و مشخص کردن مکان وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی در این پلان در ساعات مختلف شبانه‌روز است.

بررسی میدانی

پارک شوش در سال ۱۳۷۹ در ناحیه چهار منطقه ۱۲ تهران در زمینی به مساحت ۴۲۲۵۰ مترمربع طراحی و احداث شد. این پارک از جنوب به میدان شوش، از شرق به خیابان ری، از غرب به خیابان صاحب‌جمع و از شمال به خیابان انبار گندم محدود شده است. در ابتدای تأسیس این پارک (همانند سایر پارک‌های شهر)، هدف اصلی صرفاً خلق فضایی سبز بوده که در کنار آن تفریح و سرگرمی شهروندان نیز در نظر گرفته شود. از آنجا که مجریان، مشاوران و طراحان پارک از دغدغه‌های بهره‌برداران و ناامنی‌های ناشی از محیط اجتماعی پیرامونی پارک بی‌اطلاع بوده یا نسبت به آن کم‌توجه بودند، در حین طراحی و اجرای این پارک موضوع امنیت در پارک و نقش پوشش گیاهی در آن به هیچ عنوان مدنظر نبوده است. همان‌گونه که در تصویر ۳ نشان داده شده است، در طرح اولیه پارک شوش برای نظم‌دهی و تأکید بیشتر بر سیمای سبز پارک:

- کمربندی از ترون‌های بلند با ارتفاع بیش از یک متر (Li-gustrum vulgare) و انبوه به پهنای ۷۰ سانتی‌متر به صورت پیوسته در لبه بیرونی پارک کاشته شده بود.
- در امتداد پیاده‌راه‌ها و مسیرهای عبور و مرور داخل پارک نیز از ترون‌ها و شمشادهای پیوسته و انبوه (Buxus sp) استفاده شده بود.
- در بخش میانی فضاهای سبز (باغچه‌ها) نیز حجم متراکمی از زرشک زینتی (Berberis thunbergii) و پیراکانتا (pyracantha coccinea) با ارتفاع بیش از یک و نیم متر احداث شده بود که مخفیگاه مناسبی برای مجرمان ایجاد می‌کرد.
- این پارک در سال‌های اولیه ساخت دارای ورودی شاخص یا پارکینگ برای خودروها نبود.
- وجود تعداد زیادی ساختمان‌های نیمه‌مخروبه تجاری در ضلع غربی پارک نیز مکانی برای حضور شبانه‌روزی افراد معتاد و بی‌خانمان شده بود.

- نسل اول CPTED از سال ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۰ میلادی: تمرکز بر اصلاحات فیزیکی محیط برای رسیدن به امنیت؛
 - نسل دوم CPTED از سال ۱۹۹۷ تا سال ۲۰۰۰ میلادی: با نقد نسل اول به جهت توجه مطلق به اصلاحات فیزیکی و پیشنهاد به‌کارگیری جنبه‌های روانی و اجتماعی به عنوان یکی از ارکان اصلی ایجاد امنیت؛
 - نسل سوم CPTED از سال ۲۰۰۰ به بعد: پیشنهاد مدل چندجانبه امنیت‌گستری برای پایدار نگاه‌داشتن امنیت (غفاری، نعمتی‌مهر و عبدی، ۱۳۹۲).
 در همین راستا و با افزایش توجه به پیشگیری از وقوع جرم از طریق طراحی محیطی (CPTED) در مناطق مستعد جرم، یک پروژه آزمایشی در Mapo-gu Yeomri-dong در کره جنوبی انجام شد. نتایج نشان می‌دهد در مواردی که CPTED اعمال می‌شود، سرعت در آن منطقه کاهش یافته، اما در مناطق مجاور افزایش پیدا کرده و جرائم خشن در هر دو نوع منطقه افزایش می‌یابد. این نتایج نشان می‌دهد CPTED میزان جرم مالکیت را کاهش می‌دهد، اما تأثیری در جرم خشن ندارد (Kang, 2013, 543).

یافته‌های مطالعات نظری

بنا به مطالب گفته‌شده، می‌توان در اینجا به دو موضوع مهم به عنوان یافته‌های مطالعات نظری اشاره کرد: همان‌گونه که پیش از این نیز اشاره شد، در رویکرد CPTED یا پیشگیری از جرم توسط طراحی محیط (به عنوان مشهورترین رویکرد در کاهش فرصت‌های وقوع جرم)، بهره‌گیری از ایده‌های «اختلاط کاربری» در محیط و «چشمان ناظر»، مهم‌ترین روش راهبردی است. پژوهش‌هایی که تاکنون در مورد تأثیر پوشش گیاهی بر حس امنیت در پارک‌های شهری انجام شده، اغلب به صورت مطالعات نظری و نظرسنجی از کاربران (علم نرم مبتنی بر تحقیقات کمی) بوده است. اغلب این پژوهشگران در طی پژوهش خود امکان ایجاد هیچ‌گونه تغییر در پوشش گیاهی یک پارک شهری را نداشته و صرفاً به عنوان یک ناظر بیرونی تأثیر شرایط موجود را روی کاربران مورد ارزیابی قرار می‌دادند. ویژگی شاخص پژوهش حاضر، امکان دخل و تصرف در پوشش گیاهی یک پارک شهری توسط پژوهشگر است که این امکان، موجب به وجود آمدن یک تحقیق تجربی بلندمدت شده است؛ که می‌توان نتایج آن را در قالب یک تحقیق کیفی بیان کرد. با اتکا به رویکرد CPTED و روش‌های راهبردی مذکور آن، فرضیه این پژوهش به این صورت شکل می‌گیرد: با تغییر الگوی کاشت گیاهان به منظور افزایش میدان عملکرد برای چشمان ناظر و افزایش اختلاط کاربری طبق رویکرد CPTED، می‌توان از وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی در پارک

فروش مواد مخدر، قمار، دعوا و کتک‌کاری، روابط نامشروع و خفت‌گیری بوده است. بر همین اساس و بنا به مصاحبه‌هایی که از نیروهای حراستی، مدیران و ناظران مقیم در پارک گرفته شده است، پلان گرافیک در تصویر ۴، جدول ۱ و جدول ۲ تهیه و تنظیم شده تا زمان وقوع بیشترین ناهنجاری‌های اجتماعی در این پارک در طول شبانه‌روز در بهار ۱۳۸۵ مشخص شود. همان‌گونه که در تصویر ۴ قابل مشاهده است، ناهنجاری‌های اجتماعی در مکان‌های خاصی بیشتر تکرار شده است. با دقت در اظهارنظر نیروهای حراستی مقیم در پارک شوش (در سال ۱۳۸۵) افراد مجرم، با توجه به نیاز محیطی برای ارتکاب جرم، فضاهای خاصی از این پارک را برای رفتار نابهنجار خود انتخاب می‌کردند. به عنوان مثال برای خرید و فروش مواد مخدر، لازم است فضایی انتخاب شود تا هم در مسیر عبور و مرور مشتریان مواد مخدر باشد و هم امکان پنهان کردن مواد مخدر در جایی نزدیک وجود داشته باشد. بنابراین معبرهای اصلی که با گیاهان انبوه احاطه شده باشند، بهترین موقعیت برای این وقوع این نوع از رفتار ناهنجار اجتماعی فراهم می‌کنند.

یا در مثالی دیگر، افرادی که تمایل به بازی قمار دارند، ترجیح می‌دهند در یک میدانگاه و جایی که در معرض دید سایر افراد بزهکار باشد، حضور پیدا کرده و از تشویق یا نگاه مشتاقانه آنها بهره ببرند و با این ترفند مهارت خود در بازی را به رخ کشیده و تعداد افراد بیشتری را به سوی خود جلب کنند. این افراد برای بیشتر دیده شدن و برای ایجاد فضایی مناسب برای حضور تماشاچی‌ها، معمولاً از حاشیه دیوارها یا جاهای تنگ دوری کرده و اغلب به فضاهایی به دور از چشم مردم عادی اما وسیع تمایل نشان می‌دهند. اغلب در همین فضاها و در ادامه برد و باخت بازی قمار، کار به دعوا و نزاع کشیده شده و فضا را به میدانی برای نبرد تبدیل می‌کند.

در مورد روابط نامشروع هم به گفته شاهدان اغلب در جایی خلوت، دنج و پوشیده از نگاه دیگران رخ داده و معمولاً بدون توسل به زور و کاملاً آگاهانه رخ می‌داده است. در جدول ۲، نوع جرائم و دلایل انتخاب مکان ارتکاب آن به صورت خلاصه قابل مشاهده است. در مورد زمان وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی هم استدلال‌هایی توسط نیروهای حراست و ناظران مقیم در پارک شوش بیان شد که به این شرح است: در مورد حضور دائمی افراد معتاد و بی‌خانمان در مکان‌های مشخص شده در تصویر ۴ باید گفت این اماکن به دلیل متروکه و غیرقابل استفاده بودن برای افراد عادی، به نوعی در تملک این افراد درآمده و جزو قلمرو دائمی آنها محسوب می‌شود. لذا زمانی برای منع حضور در این بخش از پارک شوش نداشتند.

ساعات اولیه صبح که خیابان‌های اصلی همجوار با پارک شوش، محل عبور کسبه و مشتریان بود و همچنین ساعات



تصویر ۳. پلان پارک شوش. مأخذ: نگارنده.

در ضلع غربی پارک شوش و در امتداد خیابان انبار گندم که دارای جداره تجاری فعال است، ردیفی از درختان همیشه‌سبز و شمشادها پیوسته کاشته شده بود که برای سالیان زیادی مکانی برای دفع زباله‌های جداره تجاری شده بود.

با اینکه این پارک در جوار میدان شوش و بازار بلور تهران (مکانی پرتردد و بسیار شلوغ) واقع شده بود، اما به ندرت خانواده‌ها یا افراد عادی از آن استفاده می‌کردند و عملاً به مرکزی برای حضور افراد بزهکار و تجمع معتادان تبدیل شده بود. بعد از گذشت چند سال، تعدد جرائم و ناامنی که در این پارک در طول شبانه‌روز رخ می‌داد، آن را تبدیل به یکی از دغدغه‌های اصلی مسئولین شهری در این منطقه کرد. متأسفانه افزایش حفاظت فیزیکی پارک نیز در راستای کاهش جرائم مؤثر واقع نشد. تا اینکه در سال ۱۳۸۶ با بررسی‌های میدانی و مطالعات نظری که صورت گرفت، مشخص شد طرح اولیه و انتخاب گونه‌های گیاهی نه‌تنها در جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی نبوده، بلکه در بسیاری از موارد موجب افزایش ناامنی در این پارک نیز شده است. بیشترین ناهنجاری‌های اجتماعی که در پارک شوش و در سال ۱۳۸۵ رخ داده و موجب افزایش حس ناامنی در افراد حاضر در این پارک شده است، مربوط به حضور گسترده و شبانه‌روزی معتادان و افراد بی‌خانمان،



راهنمای نقشه:

- ۱ - محل تجمع دائمی افراد معتاد و بی خانمان در فضای سرپوشیده
- ۲ - محل تجمع دائمی افراد معتاد در فضای باز
- ۳ - خفت‌گیری
- ۴ - روابط نامشروع
- ۵ - قماربازی
- ۶ - دعوا و کتک‌کاری
- ۷ - فروش مواد مخدر

تصویر ۴. در این پلان گرافیک، نوع ناهنجاری اجتماعی و مکان وقوع آنها (براساس مشاهدات و اظهارنظرهای نیروهای حراستی و مدیریتی مقیم در پارک شوش) در بهار سال ۱۳۸۵ نشان داده شده است. مأخذ: نگارنده.

جدول ۱. نوع رفتار مجرمانه و دلیل انتخاب مکان ارتکاب بنا به شهادت نیروهای حراستی و ناظرین مقیم در پارک شوش در بهار ۱۳۸۵. مأخذ: نگارنده.

توضیحات	نوع رفتار مجرمانه
در واحدهای تجاری متروکه در ضلع غربی پارک شوش همجوار با خیابان صاحب‌جمع	۱ محل تجمع دائمی افراد معتاد و بی خانمان در فضای سرپوشیده
فضای دنج ایجادشده در پشت دیوارهای بلند مسجد و گیاهان انبوه همجوار با خیابان انبار گندم در محیط دنج و کم‌تردد پشت دیوارهای جدارۀ تجاری فعال در راستای خیابان صاحب‌جمع	۲ محل تجمع دائمی افراد معتاد و بی‌خانمان در فضای باز
در امتداد پوشش گیاهی انبوه و در کمین افراد عادی که برای کار تجاری به این محل رفت‌وآمد دارند	۳ خفت‌گیری
در فاصله‌ای دور از محل تردد افراد و در پشت گیاهان انبوه و دیوارهای بلند	۴ روابط نامشروع
در فضای باز و نزدیک به محل تجمع افراد بزهکار و بی‌خانمان	۵ قمار بازی
معمولاً در محل قماربازی و بعد از پدیدآمدن اختلاف بین قماربازها	۶ دعوا و کتک‌کاری
بر سر راه تردد افراد و جایی که امکان پنهان کردن مواد مخدر در میان پوشش گیاهی انبوه وجود داشته باشد	۷ فروش مواد مخدر

جدول ۲. تنوع ناهنجاری اجتماعی و بیشترین زمان فراوانی در بهار سال ۱۳۸۵ به نقل از نیروهای حراستی و ناظر مقیم در پارک شوش تهران. مأخذ: نگارنده.

ناهنجاری اجتماعی	از طلوع آفتاب تا ۱۰ صبح	از ۱۰ صبح تا ۲ ظهر	از ۲ بعد از ظهر تا غروب آفتاب	از غروب تا نیمه شب	از نیمه شب تا طلوع آفتاب
تجمع افراد معتاد و بی‌خانمان در فضای سرپوشیده					
تجمع افراد معتاد و بی‌خانمان در فضای باز					
خفت‌گیری					
روابط نامشروع					
قماربازی					
دعوا و کتک‌کاری					
فروش مواد مخدر					

بر همین باور و برای رفع مشکلاتی که ذکر شد و به منظور افزایش حس امنیت شهروندان و کاهش وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی در این پارک در اوایل سال ۱۳۸۶ و هم‌زمان با تکمیل شدن مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی تطبیقی یافته‌ها و بخش اول مطالعات میدانی در این پژوهش، تغییراتی در نوع و چیدمان پوشش گیاهی، مسیرها، دسترسی‌ها در پارک شوش تهران اعمال شد. این تغییرات شامل هفت مرحله به شرح ذیل است:

حصار، نرده و نیز دیوارهای کم‌ارتفاع در جداره‌های پیرامونی پارک حذف شد. این امر موجب شد راه‌های دسترسی به پارک افزایش یافته و پارک از فضایی بسته به فضایی نیمه‌باز و باز تبدیل شود (تصاویر ۵ و ۶).

پیرامون این پارک پوشش گیاهی انبوه و پیوسته از تِرون (و گاهی شمشاد) بود که باعث جدا شدن فضای داخلی و خارجی می‌شد. این جداسازی به‌صورتی بود که مانع ارتباط بصری دو طرف می‌شد. همین امر موجب خلق فضایی دنج برای اختفا و ارتکاب جرم می‌شد. در طرح جدید ارتفاع این پوشش‌های گیاهی که بیش از یک متر بود به حدود ۳۰ تا ۶۰ سانتی‌متر کاهش یافته و پیوستگی بین آنها نیز از میان برداشته شد (تصویر ۷).

حذف دیواره سبز شمشادها در امتداد خیابان انبار گندم و جداره تجاری فعال و تبدیل آن به باغچه‌های مجزا که تنها یک درخت را در بر گرفته بود. با خالی شدن این جداره هم فضایی برای عبور عابران از عرض خیابان انبار گندم فراهم شد و هم‌مکانی برای استقرار سطوح زباله به وجود آمد (تصاویر ۸ و ۹).

کاستن از پوشش گیاهی متراکم در ضلع جنوبی پارک شوش و ایجاد باغچه‌های کوچک متوالی با تک‌درختان تاج بلند

اولیه غروب که هوا تاریک می‌شد، به عنوان زمانی برای بیشترین فراوانی خفت‌گیری در این پارک ثبت شده است. همچنین ساعات اولیه صبح و آخر شب برای فروش مواد مخدر در نظر گرفته می‌شد، تا افراد برای طول شب یا طول روز مواد مخدر موردنیاز خود را تأمین کرده باشند.

افراد قمارباز معمولاً از ۱۰ صبح تا عصر مشغول بازی بوده و معمولاً در انتهای بازی که دچار اختلاف نظر می‌شدند (هنگام عصر تا پاسی از شب)، کار به نزاع و درگیری کشیده می‌شد. در مورد روابط نامشروع نیز معمولاً عصر هنگام یا اواخر شب بیشترین فراوانی‌ها ذکر شده است. ساعاتی که معمولاً دیگران خواب بوده و همین امر موجب بروز بیشتر این رفتار ناهنجار در پارک شوش بوده است.

شایان ذکر است این رفتارها محدود به این زمان و مکان‌ها نبوده، اما چون بیشترین فراوانی‌ها را در طول زمان پژوهش داشته‌اند، در اینجا ذکر شده‌اند. این رفتارهای ناهنجار نه‌تنها موجب دوری مردم عادی از این پارک شده بود، بلکه هزینه‌های زیادی برای مسئولین پارک ایجاد کرده بود، از جمله هزینه پاک‌کردن آلودگی‌های به جا مانده از مصرف مواد مخدر یا صرف غذا توسط افراد بی‌خانمان، جایگزین کردن وسایل سرقت‌شده مثل شیرآلات، تابلوهای راهنما، چراغ‌ها و تعمیر خرابی‌ها و شکستگی‌هایی که در اثر نزاع و درگیری‌ها ایجاد می‌شد، تأمین حقوق برای نیروهای حراستی بیشتر و ...

مدیران خدمات شهری در بخش فضای سبز در طی سال‌های متمادی در این منطقه به این باور رسیده‌اند که پارکی خانوادگی، آرام و امن است که بتوان انتهای آن را دید. یعنی نکته کلیدی در دیده‌شدن همه زوایای پارک‌های شهری است (معادل چشمان ناظر در رویکرد CPTED). بنا



تصویر ۶. جای خالی ترون‌های حذف‌شده در بخش پیرامونی پارک شوش. عکس: سیدمحمدعلی محمدی، ۱۳۹۹.



تصویر ۵. بخشی از نرده و دیواره کوتاه باقی‌مانده در پیرامون پارک شوش. عکس: سیدمحمدعلی محمدی، ۱۳۹۹.



قبل از اعمال تغییرات ارتفاع ترون ها به 90 - 110 سانتی متر می رسید. (خطوط سبز تیره روی نقشه پارک)

تغییرات اعمال شده



ترون *Ligustrum vulgare* و از جنس برگ نو یا *ligustrum*



1. از بین بردن پیوستگی ترون ها
فاصله گذاری



2. حذف کردن ترون ها
حذف



3. کوتاه کردن ترون ها
کوتاه کردن ارتفاع:
30-50 سانتی متر

تصویر 7. کوتاه کردن، حذف کردن یا فاصله گذاری بین ترون ها در جداره پیرامونی و داخلی پارک شوش. مأخذ: نگارنده.



تصویر 9. جای خالی شمشادها حذف شده موجب پدید آمدن فضایی برای استقرار سطل های زباله و باز شدن عرض پیاده رو شده است. عکس: سیدمحمدعلی محمدی، ۱۳۹۹.



تصویر 8. حذف شمشادها در امتداد خیابان صاحب جمع و تبدیل آن به باغچه های کوچک تک درخت. عکس: سیدمحمدعلی محمدی، ۱۳۹۹.

زیبایی، کاشت تک‌درختان بود (تصاویر ۱۲ و ۱۳). همان‌گونه که در تصاویر ۱۴ و ۱۵ نیز قابل مشاهده است، بهسازی‌هایی در آب‌نما و مبلمان شهری پارک شوش انجام شد. زیباتر شدن میدان اصلی پارک موجب شد افراد عادی علاقه بیشتری برای حضور در این فضا پیدا کنند و همین حضور موجب شد معبر اصلی و میدان داخلی پارک شوش از محیطی خلوت به محیطی زنده و پویا تبدیل شود.

جمع‌بندی

در این پژوهش پرسش اصلی این بود که چگونه می‌توان با تغییر پوشش گیاهی، موجب کاهش رفتارهای ناهنجار اجتماعی و ارتقای حس امنیت در یک پارک عمومی شد؟ و اینکه چه ارتباطی میان ویژگی گیاهان با وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی و احساس ناامنی در یک پارک عمومی وجود دارد؟ همان‌گونه که در مطالعات نظری این پژوهش اشاره شد، این ارتباط با تبیین دو راهکار اصلی در رویکرد CPTED (اختلاط کاربری و چشمان ناظر)، روشی عملی را برای تغییر الگوی کاشت و تغییر فرم برای پوشش گیاهی پارک شوش پیش روی مدیران شهری منطقه ۱۲ شهرداری تهران نهاد (تغییرات در پوشش گیاهی و نوع کاربری فضاها در پارک شوش طبق تصاویر ۵-۱۵). برای

موجب هماهنگی منظر پارک با میدان شوش شده است. این تغییر در پوشش گیاهی منظر رسمی و تاریخی به پارک بخشیده که موجب جلب گردشگران نیز شده است (تصویر ۱۰).

بخشی از پوشش گیاهی در ضلع شرقی پارک و در امتداد خیابان ری حذف شده و یک سردر شاخص و چند ایستگاه تاکسی و یک مسیر عریض با هشت آلاچیق که منتهی به آب‌نما می‌شود، احداث شد. این تغییرات موجب دعوت‌کنندگی بیشتر، افزایش حضور شهروندان و مکث بیشتر افراد عادی در پارک شد که خود از علل کاهش جرم و افزایش امنیت محسوب می‌شود (ن.ک. تصویر ۱۰).

در ضلع غربی پارک نیز با حذف ساختمان‌های مخروبه و دیواره‌های سبز تِرون‌ها و ایجاد یک پیاده‌رو عریض موجبات گسترش عمق دید فراهم شد. همچنین این پیاده‌رو مکان دانه‌ریختن برای پرندگان و موجب جذب شهروندان به این ضلع از پارک شده است (تصویر ۱۱).

در باغچه‌های میانی پوشش‌های متراکم گیاهی با ارتفاع زیاد که باعث بسته‌شدن و محصور شدن فضا و ایجاد فضایی جرم‌خیز می‌شدند، نیز تغییراتی ایجاد شد که شامل قطع کردن، کوتاه کردن، فرم‌دهی برای کم‌کردن تراکم و افزایش



افزایش دعوت‌کنندگی با ایجاد آلاچیق در محور



افزایش دعوت‌کنندگی پارک با حذف پوشش گیاهی در امتداد خیابان ری و احداث ورودی شاخص



حفظ درختچه‌ها در امتداد خیابان ری و ایجاد ریتم یکنواخت با باغچه



حذف پوشش گیاهی در امتداد خیابان ری و احداث پارکینگ تاکسیرانی

تصویر ۱۰. تغییرات ایجادشده در ضلع شرقی پارک شوش شامل سردر ورودی شاخص، نصب آلاچیق در طول معبر اصلی پارک، حذف گیاهان و درختچه‌های انبوه و متراکم برای احداث پارکینگ و باقی‌ماندن تعداد محدودی از درختچه‌ها به صورت منظم با باغچه‌های مجزا. مأخذ: نگارنده.



تخریب بناهای های تجاری متروکه در امتداد خیابان صاحب جمع



جایی برای دانه ریختن برای پرندگان



حضور پرندگان در این جداره موجب دعوت کنندگی بیشتر به پارک شده



حذف شمشادها و ترون ها در امتداد خیابان انبار گندم و نصب نرده های کوتاه

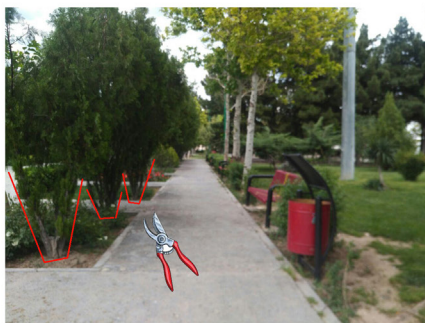


بهسازی آبنا و گسترش عمق دید با حذف

تصویر ۱۱. تغییرات ایجادشده در ضلع غربی پارک شوش شامل حذف خرابه های باقی مانده از واحدهای تجاری متروکه، حذف شمشادهای بلند و مترکم در حاشیه بیرونی پارک، بهسازی آبنا و مبلمان پارک و ایجاد صفت پرندگان. مأخذ: نگارنده.



افزایش عمق دید و منظر با هرس کردن پای سروهای خمره ای و بادبزی



تصویر ۱۲. هرس کردن و خالی کردن پایه سروهای خمره ای و بادبزی برای افزایش عمق دید و کاهش محل اختفا. مأخذ: نگارنده.



تصویر ۱۳. حذف پوشش گیاهی متراکم و انبوه در باغچه‌های میانی بوستان و جایگزین کردن آن با گیاهان بوته‌ای و خزنده و گل‌های فصلی. مأخذ: نگارنده.



تصویر ۱۵. بهسازی آب‌نما در امتداد مسیر احداث آلاچیق‌ها و سردر اصلی پارک. عکس: سیدمحمدعلی محمدی، ۱۳۹۹.



تصویر ۱۴. بهسازی مبلمان شهری مانند نیمکت‌ها و سطوح زباله در پیرامون آب‌نما و محوطه پارک شوش. عکس: سیدمحمدعلی محمدی، ۱۳۹۹.

برای درک بهتر نتایج این تغییرات، مرحله دوم تحقیق میدانی در پارک شوش تهران شکل گرفت. در این تحقیق از نیروهای حراستی و ناظران مقیم در مورد مکان و زمان و فراوانی رفتارهای ناهنجار اجتماعی در طی بهار ۱۳۸۷ یعنی زمانی که تغییرات در پوشش گیاهی این پارک به اتمام

درک بهتر موضوع و جمع‌بندی فعالیت‌های انجام شده، جدول ۳ به گونه‌ای تنظیم شده که تغییرات اجرایی انجام‌شده در پوشش گیاهی معابر، دسترسی‌ها و باغچه‌های موجود در پارک شوش را در تطبیق با رویکرد CPTED (افزایش اختلاط کاربری و چشمان ناظر) قرار داده است.

جدول ۳. جدول تطبیقی تغییرات انجام شده در پارک شوش براساس احکام هفت گانه حاصل از یافته‌های مطالعات نظری. مأخذ: نگارنده.

وضعیت موجود	راه حل پیشنهادی طبق رویکرد CPTED اختلاط کاربری و چشمان ناظر	تغییرات اعمال شده در پارک شوش
۱ وجود گیاهان انبوه که مانع دید ناظر می شود	افزایش عمق دید با هرس کردن پای درختان	هرس کردن پای درختانی همچون کاج معمولی یا کاج تهران (Pinus. mugo)، ون یا زبان گنجشک (Fraxinus - exelsior)، اکالیپتوس (Eucalyptus radia- ta)، نارون (Ulmus sp)، کاتالپا یا جوالدوز (Catalpa bigonoides)، زیتون (Olea europaea)، زیتون قلم (Melia azedarach)، زالزالک (Crataegus) و افاقیا (Robiniapseudoacacia) به منظور افزایش عمق دید.
۲ وجود درختان با تاج پائین موجب بسته شدن میدان دید و افزایش رفتارهای ناهنجار اجتماعی شده است	حذف درختچه‌ها با تاج پائین	حذف درختچه‌هایی با تاج پائین مانند ارغوان (siliaustrum Cercis)، انار (Punica) و یا درختچه‌های انبوهی مانند سرو معمولی (Juniperus communis) و سرو چمنزار از نوع کوتاه یا سرو بادبزنی (Platycaldu) و جایگزین کردن آن با گیاهان خزانده و بوته‌ای مانند سرو خزانده یا ارس، ورس، سرو کوهی (Juniperus horizontalis)، زرشک زینتی (Berberis thunber- gii)، اسطوخودوس (Lavandula)، خرزهره (Nerium oleander) و بوته‌های گل روز (Rose)
۳ وجود الگوهای کاشت پرتراکم در بوته‌های حاشیه پیرامونی پارک موجب کاهش دید شده است	سبک کردن گیاهان بوته‌ای پرتراکم	حذف، تقطیع یا کوتاه کردن ترون‌ها، شمشادها و برگ‌بوهای بلند یا غاز (Laurus nobilis) و انبوه حاشیه پیرامونی پارک شوش
۴ درختان انبوه و بوته‌های بلند موجب کاهش دید شده است	کم کردن تراکم درختان انبوه	حذف درختان انبوه و متراکم و جایگزینی آن با کاج یا سرو لاسون (آرایشی پیچشی) یا کاج تهران که از تراکم کمتری برخوردار است
۵ نابسامانی مبلمان و فضای مرکزی پارک موجب کاهش حضور افراد و کم شدن کاربری در این فضا شده است	خلق فضاهای زیبا برای جذب بیشتر چشمان ناظر	بهسازی آبنا و توجه بیشتر به حفظ پوشش گیاهی در پارک شوش
۶ گیاهان با تنوع زیاد گونه‌ها موجب سردرگمی دید ناظر و افزایش هزینه‌های نگهداری می‌شود	کم کردن تنوع پوشش گیاهی	محدود کردن تنوع پوشش گیاهی پارک شوش به تعداد محدودی از درختان و درختچه‌ها و بوته‌ها (۲۶ گونه گیاهی در مساحت ۴۲۲۵۰ متر مربع) به دلیل مدیریت بهتر و هماهنگ‌تر در تربیت و نگهداری پوشش گیاهی موجود
۷ افرادی که تمایل به ارتکاب رفتارهای ناهنجار اجتماعی دارند از محیط‌های مطلوب که مورد توجه و استقبال عموم مردم است، دوری می‌کنند	افزایش اختلاط کاربری و چشمان ناظر با دادن کاربری‌های بیشتر به فضاهای مختلف در پارک شوش	ایجاد دعوت‌کنندگی بیشتر برای شهروندان با حذف برخی پوشش‌های گیاهی انبوه و زیباسازی منظر با احداث سردر شاخص، پارکینگ و ایستگاه تاکسی، زمین بازی کودکان، پیاده‌روهای عریض و نصب آلاچیق‌ها بر روی سکوها، بهسازی مبلمان شهری

تغییرات در پوشش گیاهی، چهار مورد از رفتارهای ناهنجار اجتماعی (حضور دائمی افراد معتاد و بی‌خانمان در فضاهای سرپوشیده، خفت‌گیری، روابط نامشروع و قماربازی)، کاملاً حذف شده و سه مورد دیگر (حضور دائمی افراد معتاد و بی‌خانمان در فضای باز، خرید و فروش مواد مخدر و کتک‌کاری و دعوا)، در محدوده‌ای کوچک‌تر در پارک مشاهده شده است.

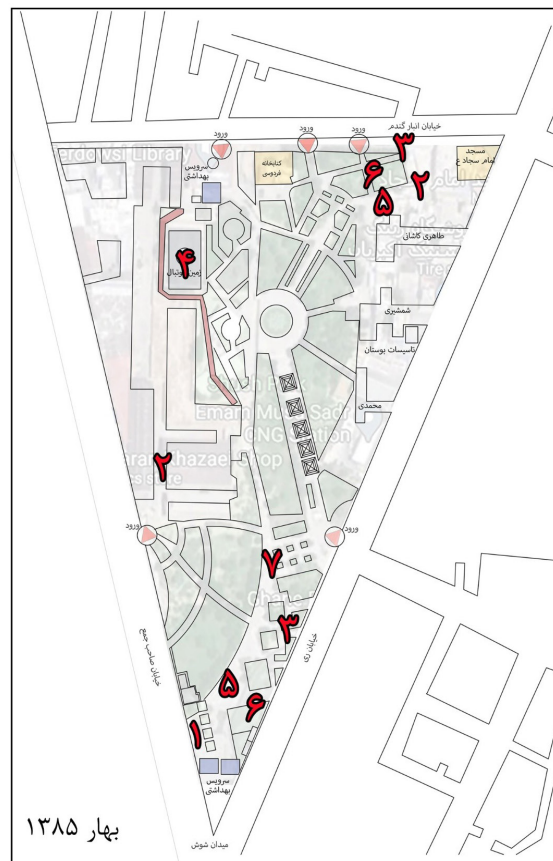
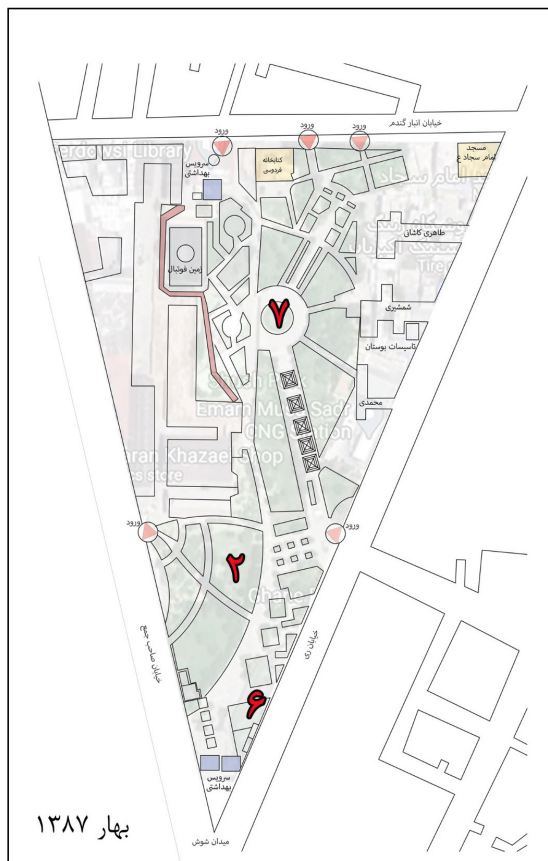
رسیده بود، مصاحبه‌هایی گرفته شد. طبق این مصاحبه‌ها و عکس‌برداری‌هایی که در آن سال از این پارک انجام شد، پلان گرافیک (تصویر ۱۶) تهیه و ترسیم شد. در این پلان گرافیک نیز همانند آنچه در تصویر ۴ نشان داده شده، نوع رفتار ناهنجار در پلان پارک مشخص شده است. همان‌گونه که در تصویر ۱۷ مشاهده می‌شود، در این پارک بعد از اعمال



راهنمای نقشه:

- ۱ - محل تجمع دائمی افراد معتاد و بی خانمان در فضای سرپوشیده
- ۲ - محل تجمع دائمی افراد معتاد در فضای باز
- ۳ - خفت‌گیری
- ۴ - روابط نامشروع
- ۵ - قماربازی
- ۶ - دعوا و کتک‌کاری
- ۷ - فروش مواد مخدر

تصویر ۱۶. در این پلان گرافیک، نوع ناهنجاری‌های اجتماعی و مکان وقوع آنها (براساس مشاهدات و اظهارنظرهای نیروهای حراستی و مدیریتی مقیم در پارک شوش) در بهار سال ۱۳۸۷ و پس از اعمال تغییرات در پوشش گیاهی و منظر پارک شوش نشان داده شده است. مأخذ: نگارنده.



تصویر ۱۷. پلان گرافیکی بررسی تطبیقی وقوع رفتارهای ناهنجار اجتماعی در بهار ۱۳۸۵ و بهار ۱۳۸۶ در پارک شوش تهران. مأخذ: نگارنده.

این هدف لازم است عوامل مختلف اجتماعی، فرهنگی، روانی و ... را در قالب یک مدل چندجانبه در نظر گرفت.

در پایان و علی‌رغم تمام کاستی‌هایی که ممکن است در این روش مشاهده شده باشد، می‌توان براساس مستندات ارائه شده، نقش پوشش گیاهان را در شکل‌گیری ناهنجاری‌های اجتماعی و میزان احساس امنیت در پارک‌های شهری نقشی مؤثر دانست. در همین راستا می‌توان با کاستن از تأثیرات منفی پوشش گیاهان و اصلاح آنها در راستای افزایش میدان دید چشمان ناظر و اختلاط کاربری‌ها در محیط، زمینه‌پیشگیری از وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی را فراهم آورده و احساس امنیت در محیط را افزایش داد.

پیشنهادات

در سیستم مدیریتی شهرداری‌ها اغلب طراحی و ساخت پارک‌های شهری به مشاورین و پیمانکاران واگذار می‌شود و معمولاً تنها مسئله مهم برای این پیمانکاران، رسیدن به طرحی است که احداث سریع و ارزان یک فضای سبز برای تفریح و ورزش شهروندان را در پی داشته و پوشش گیاهی آن موجب کاهش آلودگی هوا نیز باشد. از آنجا که این افراد بنا به حوزه شغلی خود، کمتر با مشکلات و معضلات اجتماعی بهره‌برداران و نیروهای حراستی پارک‌های شهری آشنا هستند، ناخواسته موجب بروز مشکلات و پیامدهای ناگوار اجتماعی می‌شوند که هزینه زیادی برای شهروندان و مدیران فضاهای سبز شهری در پی دارد. برای حل این مشکل پیشنهاد می‌شود در سیستم شهرداری‌ها از افرادی متخصص در امور اجتماعی و آشنا بر تأثیرات منفی گیاهان بر امنیت پارک‌ها برای کنترل طراحی پارک‌های شهری، کمک گرفته شود. این افراد متخصص با نظارت بر طراحی منظر می‌توانند تأثیرات منفی پوشش گیاهی را در ایجاد ناامنی در پارک‌های شهری به حداقل برسانند. در همین راستا پیشنهاد می‌شود افرادی که علاقه‌مند به بررسی عوامل تأثیرگذار در ایجاد فضایی امن در پارک‌های شهری هستند به موضوعات دیگری چون نقش فعالیت‌های اجتماعی و نورپردازی در کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی و ارتقای احساس امنیت در پارک‌های شهری بپردازند.

اما در بازه زمانی وقوع این سه رفتار تغییر محسوسی مشاهده نشده است.

نتیجه‌گیری

با استناد به شواهد بیان شده، در سال ۱۳۸۷ (سال بعد از اعمال تغییرات مذکور) نسبت به سال ۱۳۸۵ (سال قبل از اعمال تغییرات مذکور) تا حدودی چهره مخوف پارک شوش که مرکزی برای وقوع انواع ناهنجاری‌های اجتماعی در طول شبانه‌روز بود، تبدیل به پارکی نسبتاً خلوت و آرام شده است؛ به طوری که با افزایش کنترل بصری و عمق دید رهگذران (اختلاط کاربری و چشمان ناظر) حتی حضور تعداد کمی از افراد بزهکار و بی‌خانمان در این پارک نیز، تبدیل به حضوری موقت، کنترل شده و نسبتاً امن شده است. همچنین در طول روز بین ساعات ۱۰ صبح تا غروب، رهگذرانی که برای خرید از بازار بلور به این منطقه می‌آیند، برای دقایقی در این پارک استراحت کرده و از خدمات تاکسی‌رانی یا زمین‌بازی کودکان آن استفاده می‌کنند. با استناد به مدارکی که در این پژوهش کیفی ارائه شد، با به‌کارگیری دو راهکار اصلی «اختلاط کاربری» در محیط و «چشمان ناظر» که برگرفته از رویکرد پیشگیری از جرم توسط طراحی محیط یا CPT-ED است، ارتباط معناداری با کاهش وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی و افزایش احساس امنیت در این پارک شهری (پارک شوش منطقه ۱۲ تهران) وجود دارد. حذف کامل چهار مورد از رفتارهای ناهنجار اجتماعی (حضور دائمی افراد معتاد و بی‌خانمان در فضاهای سرپوشیده، خفت‌گیری، روابط نامشروع و قماربازی) و کمتر شدن سه مورد دیگر (حضور دائمی افراد معتاد و بی‌خانمان در فضای باز، خریدوفروش مواد مخدر و کتک‌کاری و دعوا) که پیش از این در پلان گرافیک‌های تطبیقی نشان داده شد، دلیلی بر این ادعاست. اما همان‌گونه که در نسل سوم CPTED از سال ۲۰۰۰ به بعد نیز مطرح شده است، تنها با تغییر فیزیکی محیط (تغییر پوشش گیاهی برای افزایش چشمان ناظر و اختلاط کاربری) نمی‌وان تمامی عوامل تأثیرگذار بر وقوع ناهنجاری‌های اجتماعی و عدم احساس امنیت در پارک‌های شهری را از بین برد و برای رسیدن به

فهرست منابع

- آشوری، داریوش. (۱۳۹۸). *دانشنامهٔ سیاسی (فرهنگ اصطلاحات و مکتب‌های سیاسی)*. تهران: مروارید.
- پوشش گیاهی (بی. تا). تاریخ مراجعه: ۱۳۹۸/۴/۱۲، قابل دسترس در: <https://www.zistonline.com/tag/%D9%DA%-B4%D8%B4%D8%88%BE%D9%www.zistonline.com/tag/%D9%1/8C%DB%87%D9%A7%8C%D8%AF%DB>
- حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۹۲). *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*. تهران: انتشارات سمت.
- حامی، احمد. (۱۳۹۷). ارتباط بین الگوهای کاشت گیاهان و ادراک امنیت در پارک‌های شهری (مطالعه‌موردی تبریز، ایران). *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۲(۶۵)، ۱۰۱-۱۱۶.
- رویکرد CPTED. (بی. تا). تاریخ مراجعه: ۱۳۹۸/۴/۱۲، قابل دسترس در: <http://www.cpted.net/>
- غفاری، علی؛ نعمتی مهر، مرجان و عبدی، ثمانه. (۱۳۹۲). تکامل رویکرد پیشگیری از جرم مبتنی بر طراحی محیطی در خلق امنیت محیطی (CPTED) در محیط‌های مسکونی. *مسکن و محیط روستا*، ۳۲(۱۴۴)، ۳-۱۶.
- محمدی حمیدی، سمیه؛ کلانتری، محسن و ویسیان، محمد. (۱۳۹۴). تحلیل وضعیت نورپردازی و ارزیابی ایمنی فضاهای شهری با استفاده از راهبردهای CPTED و مدل ارزیابی Safety Audit (مطالعه‌موردی: پارک ملت شهر زنجان). *پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری*، ۳(۳)، ۳۲۵-۳۴۵.
- نظم‌فر، حسین؛ علوی، سعیده و عشقی چهار برج، علی. (۱۳۹۷). ارزیابی امنیت در فضاهای عمومی شهری (نمونهٔ موردی: پارک‌های شهر تهران). *برنامه‌ریزی و آمایش فضا (مدرس علوم انسانی)*، ۲۲(۲)، ۱۳۳-۱۶۵.
- Colquhoun, I. (2004). *Design out crime: creating safe and sustainable communities*. Oxford, England: Elsevier Architectural Press.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).



نحوهٔ ارجاع به این مقاله

محمدی، سید محمدعلی. (۱۴۰۰). نقش پوشش گیاهی در شکل‌گیری ناهنجاری‌های اجتماعی و میزان احساس امنیت در پارک‌های شهری (نمونه موردی: پارک شوش، منطقهٔ ۱۲ تهران). *منظر*، ۱۳(۵۴)، ۵۴-۶۹.

DOI: 10.22034/MANZAR.2021.240201.2071
 URL : http://www.manzar-sj.com/article_123109.html

